

1. Аналіз проблеми безпритульності та бездоглядності дітей та особливості їх реабілітації.

Переважна більшість сучасних дослідників розглядають підліткову безпритульність як більш вузьке поняття (відсутність у дитини місця проживання й виховання, відсутність батьків або розрив з батьківською сім'єю чи особами, що замінюють батьків), а дитячу бездоглядність як більш широке (відсутність виховного впливу на дитину батьків і школи; проведення більшості часу на вулиці, негативний, асоціальний вплив батьків на дитину, внаслідок чого вони виходять на вулицю).

Протягом ХХ століття юридичне визначення дитячої безпритульності та бездоглядності постійно змінювалось, варто зазначити, що саме юридичне визначення є підставою яка зумовлює надання конкретної допомоги таким дітям. В Законі України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року вперше було надано юридичне визначення дитячої безпритульності: – «безпритульні діти – діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання» Згодом у ст. 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян та безпритульних дітей» який набрав чинності від 1 січня 2006 року вказано, що діти які були вимушені залишити, або самі залишили сім'ю або дитячі заклади де вони виховувались, і не мають певного місця проживання визнаються безпритульними дітьми. У посібнику з методики міждисциплінарного ведення випадку при роботі з безпритульними, бездоглядними неповнолітніми дітьми бездоглядна дитина – трактується як «дитина за поведінкою якої немає контролю в наслідок невиконання або неналежного виконання обов'язків з її виховання, навчання і (чи) утримання з боку батьків або інших законних представників або посадових осіб». Проте варто відзначити, що чинне законодавство не трактує поняття «бездоглядна дитина». Варто зазначити, що втечі з дому є гострою проблемою яка існує у всьому світі. Статистика свідчить, що діти віком до семи років самі дім не залишають. І якщо вони опиняються на вулиці, то це може свідчити про те що вони заблудились, або що це сталось не з їхньої власної волі. У віці від 7-9 років ймовірність добровільної втечі з дому уже вища. Проте соціальні працівники, педагоги, у такому випадку, можуть допускати можливість не гуманного ставлення батьків до дітей. Проте, найчастіше причинами потрапляння дитини, у такому віці, на вулицю є педагогічна некомпетентність

батьків, їх низька культура виховання. Діти у таких сім'ях найчастіше користуються наданою їм свободою, або відсутністю контролю, і зазвичай не мають наміру зовсім покидати свій дім. Найчастіше прагнення втікати з дому проявляється у віці 10-13 років. Однією з причин, чому діти тікають з дому у цьому віці, є бажання відсторонитись від асоціальної сім'ї, щоб продемонструвати усім, що вони не такі як батьки. Проте є ситуації, коли діти з зовні благополучних сімей втікають з дому. Причиною можуть стати конфліктні ситуації у школі, конфлікти з однокласниками чи педагогами, проблеми в адаптації до шкільного середовища та відсутність підтримки зі сторони батьків. Від батьків вимагається вміння тактовно стати на сторону дитини, не применшуючи авторитет школи. Напруга яка виникає у підлітка, в результаті невирішених конфліктів, не отриманої підтримки, спонукає його до втечі. Бездоглядне спілкування дітей «однакової долі» не дивлячись на усі незручності (голод, холод, відсутність умов для дотримання особистої гігієни, інфекції, страх перед іншими підлітками) має для кожного з них велику силу, яку дає відчуття полегшення після уникнення психологічної напруги, яка виникала у школі чи сім'ї. Життя на вулиці та бездоглядність призводить до ряду проблем у житті дитини, на вирішення яких, у тому числі, має бути спрямована соціально-психологічна реабілітація. Серед основних проблем з якими стикаються безпритульні та бездоглядні підлітки зараховують: відсутність доступу до медичної допомоги, освіти й соціального захисту; залучення до різних видів незаконної праці, а також ризик втягнення дитини до кримінальної діяльності, до заняття кримінальною проституцією та порнографією; зловживання психотропними речовинами, алкоголем та внутрішньовенними наркотиками; спосіб життя, що перешкоджає фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвиткові дитини; різноманітні захворювання, зокрема інфекційні; психічні та поведінкові розлади (депресії, когнітивні порушення, залежності, акцентуації особистості, занижена самооцінка, тощо).

Основними державними закладами, діяльність яких спрямована на підтримку бездоглядних та безпритульних дітей є притулки для дітей та центри соціально-психологічної реабілітації дітей. Притулки та центри соціально-психологічної реабілітації є тимчасовим пристанищем для дітей і підлітків та виконують "дві

функції: 1) надають тимчасовий прихисток тим, хто його вкрай потребує; 2) вирішують подальшу долю юних жертв несприятливих умов соціалізації з урахуванням усієї сукупності обставин у кожному конкретному випадку”.

Соціально-психологічна реабілітація полягає у відновленні відносин дитини з оточенням, формуванні нових якостей особистості і цінностей шляхом мобілізації внутрішніх ресурсів самого безпритульного підлітка і через наступність усіх закладів, які проходить безпритульний підліток (починаючи з вулиці, закінчуючи новою сім'єю). Соціально-психологічна реабілітація реалізується в діяльності, яка дає дитині можливість пізнати навколишній світ, стимулює виникнення у дітей почуттів, є джерелом оволодіння досвідом міжособистісних відносин і поведінки. Проте варто враховувати той момент, що діяльність із безпритульними підлітками відрізняється від діяльності з підлітками з нормальною поведінкою. Вона має своєрідний характер, поперше, через вади в розвитку інтелектуальної та особистісної сфер підлітка категорії “безпритульний”; по-друге, через деформованість основних цінностей від родинних до глобальних; по-третє, через перебування безпритульного підлітка у закладі для дітей, що свідчить про його потрапляння у складні життєві обставини; та його дезадаптованість до життя у сім'ї, спілкування з батьками та шкільного життя. Число неповнолітніх, поведінка яких є девіантною, зростає. Соціальне неблагополуччя проявляється у розпаді сімейних і родинних зв'язків, бездоглядності та бродяжництві дітей, вчиненні ними антигромадських вчинків і правопорушень, пияцтві та наркоманії. Психологи підкреслюють, що найбільша соціальна реабілітація можлива для бездоглядних дітей, які мають стаж бездоглядності до 3 років. Найменші шанси реабілітації у дітей, чий стаж бездоглядності перевищує 6 років. Сформована система соціально-профілактичної та корекційної роботи у сьогднішній ускладненій ситуації, має передбачати виконання таких: профілактика бездоглядності, бродяжництва, дезадаптації; психолого-медична допомога дітям, які потрапили з вини батьків або у зв'язку з екстремальною ситуацією (у тому числі у зв'язку з фізичним і психічним насильством або з небезпечними для життя і здоров'я умовами проживання) в безвихідне становище; формування у дітей та підлітків позитивного досвіду соціальної поведінки, навичок спілкування та взаємодії з оточуючими людьми;

виконання опікунських функцій по відношенню до тих, хто залишився без батьківської уваги і турботи, засобів до існування; психологічна та педагогічна підтримка, сприяюча ліквідації кризових станів особистості; сприяння поверненню в сім'ю або подальше влаштування у житті дітей; забезпечення можливості отримати освіту; турбота про подальший благоустрій, місці проживання.

Фахівці подібних установ виділяють три основні етапи в роботі з дітьми: діагностична робота; реабілітація, програма якої заснована на даних, отриманих після всебічної діагностики; після реабілітаційний захист дитини. Насамперед у системі соціально-психологічної реабілітації для неповнолітніх створюються соціальні притулки для дітей і підлітків.

Основними напрямками реабілітації бездоглядних та безпритульних дітей і підлітків у соціально-реабілітаційному центрі є:

- профілактика бездоглядності, допомогу в ліквідації важкій ситуації в сім'ї дитини;
- Надання неповнолітнім тимчасового проживання на повному державному забезпеченні до визначення та здійснення спільно з органами опіки та піклування оптимальних форм життєустрою;
- забезпечення доступної та своєчасної кваліфікованої соціальної, правової, психолого-медикопедагогічної допомоги дітям, які мають різні форми дезадаптації, на основі індивідуальних програм соціальної реабілітації, що включають професійно-трудова, навчально-пізнавальний, соціокультурний, фізкультурно-оздоровчий та інші компоненти.

2. Система закладів соціального захисту дітей в Запорізькій області.

В Запорізькій області створена мережа закладів соціального захисту дітей: комунальний заклад «Запорізький обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей» Запорізької обласної ради, КЗ «Мелітопольський обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей» ЗОР, КЗ «Мирненський обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей» ЗОР, КЗ «Оріхівський обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей» ЗОР, КЗ «Пологівський обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей» ЗОР, Православний дитячий будинок «Надія» Запорізької Єпархії УПЦ, КЗ «Центр соціальної підтримки дітей та сімей «Затишна домівка» Запорізької міської ради, Обласний соціальний центр матері та дитини, Мелітопольський соціальний гуртожиток.

Протягом 2019 року в центрах соціально-психологічної реабілітації перебувало 667 вихованців, за станом на 31.03.2020 перебуває 217 дітей.

Тимчасовим житлом в Мелітопольському обласному соціальному гуртожитку у 2019 році було забезпечено 28 осіб з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування. За станом на 31.03.2020 в соціальному гуртожитку перебуває 14 осіб.

Протягом 2019 року в обласному соціальному Центрі матері та дитини проживало 25 осіб (11 матерів з 13 дітьми, та 1 вагітна жінка). За станом на 31.03.2020 у закладі проживає 11 осіб, влаштовано у I кварталі 2020 року 4 осіб.

Аналіз тенденції свідчить про те, що протягом 2020 року потреба у влаштуванні дітей до вищезазначених закладів соціального захисту не зменшиться.

Зокрема, до обласних центрів соціально-психологічної реабілітації дітей за причини самовільного залишення місця постійного проживання за 2019 рік потрапило 33 дитини; 20 – знайдені, підкинуті під час проведення профілактичних рейдів службами у справах дітей; 551 дитину було вилучено із сім'ї, де їй загрожувала небезпека; 9 осіб звернулися до закладів самостійно; 54 особи потрапили до закладів з інших причин.

Аналіз вихованців обласних центрів соціально-психологічної реабілітації дітей за характеристикою сім'ї: повна сім'я – 165 дітей; неповна сім'я – 404 дитини; 54

дитини з сімей опікунів/піклувальників; 17 дітей потрапили в центри з прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу; 5 дітей поступили з інтернатних закладів, 22 – інше.

Протягом 2019 року із центрів соціально-психологічної реабілітації дітей вибуло: 193 дитини в біологічні родини; 15 дітей повернуті в сім'ї опікунів/піклувальників; повернуті в заклади освіти 9 чоловік: 38 дітей влаштовані під опіку/піклування; 11 усиновлено; 95 вихованців влаштовано до інтернатних закладів Запорізької області; 45 – інші форми влаштування (тимчасове влаштування, переведення тощо).